

MECMUALARA SORULMASI GEREKEN SORULAR

Cemal KURNAZ*

Yaşar AYDEMİR**

*Şi'rümi mecmûalara yazasuz şevk ile siz
Tâ kim ola her varak aşk odına bir bâd-bîz
Necâtî*

ÖZET

Mecmualar derleme türü eserlerdir. Her mecmua bir tarihsel dönemi içine alır. Bir zaman diliminde düzenleyicinin tercihlerini yansıtır. Edebiyat araştırmalarında yeni yeni gündemimize giren mecmuaların nasıl değerlendirileceği, mecmualara hangi açılardan bakılacağı konusunda elimizde ayrıntılı, kapsamlı akademik çalışmalar yoktur.

Mecmualar, edebiyat alanını ilgilendirdiği kadar tarih, ilahiyat, sosyoloji, etnografya, ziraat, tıp, farmakoloji, arşiv gibi birçok alanı da ilgilendirir. Mecmualara, farklı alanların farklı soruları olur. Edebiyat araştırmacısından, kendi alanıyla ilgisi oranında sorular sorması ve muhtemel cevaplar vermesi beklenir.

Yazımız, mecmua üzerinde çalışan araştırmacıların meselenin farklı taraflarına ilgisini çekmeyi, ele alınan mecmuaya sorulabilecek muhtemel soru ve cevapları üzerinde düşündürmeyi, kimi meseleleri de tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla yazıda öncelikle mürettip, muhteva, okuyucu, devrin edebî zevki; mecmua ile paydaş alanların ilişkisi; mecmuanın tertip edildiği bölge; mecmuanın birden fazla nüshası olması; kimi şair, yazar, eserler ve aktarılan bilgiler açısından mecmuanın tek kaynak olması; imlası, arşiv malzemesi içermesi gibi soru sorulacak merkez konular belirlenmiş, arkasından da bunlar üzerinden sorular detaylandırılmıştır. Daha sonra da bazı mecmua ve mecmualar üzerine yapılan çalışmalar üzerinden sorular somutlaştırılmış ve muhtemel cevapları üzerinde düşünülmüştür. Üzerinde çalışma yapılan eserlere ait sorulması gereken sorular ve dikkat çekilen hususlarla ilgili olarak yaptığımız değerlendirmeler asla ilgili çalışmaların eksiklerini bulmaya yönelik değildir. Sadece mecmualar üzerine yapılacak çalışmalarda nelerin de düşünülmesi gerektiğine işaret eden değerlendirmelerdir.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, mürettip, okuyucu, tezkire, şair.

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, El-mek: cemal.kurnaz@gmail.com;

** Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, El-mek: aydemir@gazi.edu.tr; yasaraydemir@yahoo.com.

QUESTIONS TO ASK MAGAZINES

ABSTRACT

Magazines are compilation type of works. Each magazine deals with a particular historical period. It reflects the preferences of the person doing the compilation within a certain period of time. We do not have detailed studies as to how magazines which have newly become a part of our agenda in terms of literary studies should be handled and from which angles magazines should be viewed.

Magazines are related to various areas such as history, theology, sociology, ethnography, agriculture, medicine, pharmacology, archives, besides literature. It is natural that different areas have different questions. Even if the literature researchers is not expected to ask all of these questions, he is expected to ask questions related to his area of interest and give possible answers.

Our article aims at directing the attention of the researcher working on the magazine to the different aspects of the issue, make him think about the possible questions to be asked to the magazine and the possible answers to these questions and to open certain issues to discussion. For his reason, central issues such as compositor, context, reader, literary taste of the period, relationship between the magazine and common areas, the area where the magazine is prepared, its being the only source in terms of certain poets, writers, works and transmitted information, its grammar and having archive material have been determined and the questions have been detailed taking these aspects into consideration. Then, the questions have been materialized over the studies performed on a few magazines and the possible answers have been outlined. The evaluations we have done on the questions about the works being studied and the emphasized issues are not directed at identifying the deficiencies in the related works. The purpose of these evaluations is solely to point out which aspects should be given attention to in the studies related to the magazines.

Key Words: Magazines, editor, reader, tezkire, poet.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı alanında ortaya konan çalışmalar, büyük ölçüde metin neşrine dayanır. Manzum ve mensur eserler üzerine yapılan neşirlerin duyulan ihtiyaçlar çerçevesinde belirlenmiş bir ana formatı vardır. Eserin niteliğine ve içerdiği malzemeye göre esnetilebilen bu format, bir ihtiyacın sonucunda şekillenmiş ve benzer çalışmalara önemli ölçüde yol gösterici olmuştur. Mecmuaların neşri de bir tarafıyla "metin neşri"dir. Ancak telif eserlerdeki inceleme şablonu bu eserler için uygun değildir.

Mecmualar, derleme sınıfına giren eserlerdir. Mecmualar üzerine yapılan çalışmalarda henüz bir model oluşmamıştır. Sürprizlere açık olan bu eserlerden ne çıkacağı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

ancak içine girilince görülecektir. Hâlbuki araştırmacı telif bir eserde kendisini neyin beklediğini ana hatlarıyla bilir. Öyleyse bir mecmuayı incelemenin ana çerçevesi oluşturulabilir mi? Oluşturulabilirse nasıl olmalı, hangi sorulara cevap aramalıdır? Yazımız bu çerçevedeki sorular ve yöntem denemesiyle sınırlıdır.

Grup sayısını sınırlı tutmamakla beraber mecmualar, nazire mecmuaları, antoloji niteliğinde seçme şiir mecmuaları, türlü konularda risalelerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan mecmualar, aynı konudaki eserleri içine alan mecmualar, tanınmış kişilerce hazırlanmış, yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmualar olarak tasnif edilmiştir (Levend 1984: 166-167). Mecmualar, amaçları bakımından; farklı tarikatların müntesipleri tarafından tarikat mensuplarının ihtiyaçları gözetilerek hazırlanan mecmualar, geniş halk kitlelerine hitap eden mecmualar, belli bir standardın üzerinde estetik zevki bulunan kimseler için hazırlanmış mecmualar, mürettibinin şiir zevki için hazırlanmış mecmualar, sipariş üzerine hazırlanmış mecmualar, tematik mecmualar vb. şeklinde de tasnif edilebilir. Kaside mecmuaları, gazel mecmuaları, tahmis-muhammes mecmuaları, kıta mecmuaları gibi kategoriler, şiir mecmualarında nazım şekillerini merkeze alan sınıflandırmalardır. İçerdiği konu ve türe göre musiki mecmuaları, ilahî mecmuaları, dua mecmuaları, tarih mecmuaları, inşa mecmuaları gibi farklı tasnifler de yapılabilir. Bu farklılıkları da dikkate alarak soruları çeşitlendirmek mümkündür.

Mecmuaya Hangi Soruları Sormalı?

Çalışma konusu olan mecmuaya yöneltilecek sorular belli başlıklar altında gruplanabilir:

- a. Mürettibi merkeze alan sorular:
  - a. Mürettip mecmuayı niçin tertip etmiş olabilir?
  - b. Mecmuaya dâhil ettiği şair ve şiirlerin seçiminde bir ölçü gözetmiş midir? Gözetiyse ölçütü nedir?
  - c. Mürettip ile mecmuasına dâhil ettiği şairlerin dostluk, arkadaşlık ilişkilerine dair bir hüküm vermek mümkün müdür?
  - d. Mürettibin mecmuasına aldığı şairler hangi tarihî dönemi içine alır?
  - e. Mecmuada derleyeninin şiirleri de var mıdır? Buradan hareketle derleyeninin edebî kişiliğine, estetik zevkine dair bir karar verilebilir mi?
- b. Okuyucuyu merkeze alan sorular:
  - a. Mecmua derlenirken bir okuyucu kitlesinin ihtiyaçları (Mesela tekke çevresinde müridan okusun, şiir heveslileri kendisini geliştirsün, okuyucu kendi bölgesi veya grubuna mensup kişilerin şiirlerini okusun vb.) gözetilmiş midir?
  - b. Mecmua, belli bir grup gözetilerek hazırlandıysa bu grubun estetik zevkine, okuma amacına dair ne tür değerlendirmelerde bulunulabilir?

Turkish Studies

- c. Derlemenin içerdiği şair ve şiirlerin, mecmuanın tertip edildiği dönemdeki okunurluk oranı ile ilgisi ne olabilir?
- d. Derlemede, mecmuanın tertip edildiği dönemde itibar edildiğine hükmedebildiğimiz, öne çıkan konular var mıdır? Varsa bu ne anlama gelir? Mesela toplumsal konulardan şikâyetin yoğun olarak işlendiği bir mecmua benzer problemlere ilgisi olan okuyucunun talebini ne ölçüde yansıtmaktadır?
- c. Devrin edebî zevkini merkeze alan sorular:
- a. Derlemeden hareketle derleyen ve okuyucunun estetik zevkine; buradan da devrin genel zevkine dair sonuçlara varılabilir mi?
- b. Yapılan seçkinin dili, mazmunların yoğunluğu, itibar edilen konuların mahiyeti nedir? Bunlar devrin edebî zevkine dair çıkarımlar yapmamıza elverecek ölçüde midir?
- c. Devir şairlerinin bir anlamda moda sayılabilecek konulara, türlere rağbetleri mecmuada temsil edilmiş midir? Örneğin XVI. Yüzyılda şehrengiz türünün, XVII. Yüzyılda sâkinâme türünün dönem şairleri nezdinde rağbet görmesi gibi.
- d. Eserin muhtevasını konu alan sorular:
- a. Mecmuaya alınan şiirlerin nazım şekli, tür, tema vb. ortak tarafları var mıdır?
- b. Mecmua konusu ile mürettibin çevresi, anlayışı arasında bir ilgi var mıdır?
- e. Mecmuanın içeriği ile paydaş alanların ilişkisini konu alan sorular:
- a. Mecmuada kendisine yer bulan şair ve şiiri ile başka kaynakların, özellikle tezkirelerin ilgisi nedir? Mecmuaya alınan şair ve şiire dair değerlendirmeler varsa, bunlar dönem kaynaklarının kanaatleriyle uyuşmakta mıdır?
- b. Mecmuaya alınan bir şairin mecmuada bulunan şiirlerinin oranı ile devri kaynaklarının; tezkirelerin, tabakat kitaplarının vs. aynı şaire ayırdığı yer miktarı paralellik göstermekte midir?
- c. Mecmuaya alınan şiir örnekleri başka kaynaklarda da var mıdır? Mürettip, derlemesini yaparken hangi kaynaklardan yararlanmış olabilir?
- d. Söz konusu mecmuadaki şair ve şiir örnekleri ile başka mecmualardaki şair ve şiir örnekleri arasında bir paralellik var mıdır?
- e. Mecmuada kendisine yer bulan metin ya da metinler, ilgili şairin/yazarın eserlerinde kendisine yer bulmuş mudur?
- f. Mecmuanın başka eserlere; tezkirelere kaynaklık etmesi söz konusu olabilir mi?

- f. Mecmuanın tertip edildiği yeri, bölgeyi konu alan sorular:
- Mecmuanın tertip yeri ile mecmuaya alınan şairler arasında bir ilişki var mıdır? Mesela tertip edildiği bölgede yaşayan bir şairin şiirlerinden alınan örnek sayısında ilgili şair lehine anlamlı bir farklılık dikkat çekmekte midir?
  - İlk defa bu mecmuada ismine rastladığımız şair var mıdır? Varsa onun, adı geçen bölge ile ilgisi nedir?
  - Muhtevada ve söyleyişte bölgeye özgülükten söz edilebilir mi?
- g. Tek kaynak olması açısından sorulan sorular.
- Mecmuada şiirine rastladığımız kimi şairler tezkirelerde kendisine yer bulamamış isimlerdir. Bu durum isimler kadar eserler için de geçerlidir. Bunlar için mecmua tek kaynak konumundadır. Öyleyse;
- Mecmuaya bu şair/ yazar niçin alınmıştır?
  - Dar bir bölgenin şairi/ yazarı mıdır?
  - Buraya alınan metnin estetik düzeyi nedir?
  - Mecmuada yer alan diğer şairler/yazarlar ve şiirleri/eserleri ile kıyaslandığında ne gibi sonuçlara varılabilir?
  - Mecmuanın tek kaynak olduğu isme ait tanıtıcı bir bilgi var mıdır?
- h. Birden fazla nüshası olan eseri merkeze alan sorular
- Eserin nüshalarının azlığı veya çokluğu neyi ifade eder?
  - Birden fazla nüshası olan eserlerin şair/yazar kadrosu nedir? Hitap ettiği okuyucu kitlesine dair çıkarımlar yapılabilir mi?
  - Tercih edilen şairlere/yazarlara ait şiirlerin/metinlerin estetik seviyesine dair neler söylenebilir?
  - Bu eserlerin muhteva açısından hitap ettiği belli bir çevre var mıdır?
- i. Özel hayatlara dair bilgi veren mecmuaları merkeze alan sorular:
- Kimi mecmualar biyografik malzeme açısından kayda değer bilgiler verir.
- Bu bilgilerin sıhhati nedir? Başka kaynakların verdiği bilgilerle örtüşen, ayrılan, ilave bilgiler içeren yanları nelerdir?
  - Bu bilgiler mecmuada niçin yer almıştır? Her şairde benzer bilgiler var mıdır yoksa derleyen bazı isimler hakkında mı bilgi vermiştir? Hakkında bilgi verilen isim başka kaynaklarda da kendisine yer bulabilmiş midir? Derleyen, bilinmediğini düşündüğü bir isim veya bu ismin bilinmeyen bir yönü hakkında bilgi vermiş olabilir mi?
- j. Mecmuaların edebiyat tarihine katkılarını merkeze alan sorular:

Turkish Studies

- a. Çalışma konusu yapılan mecmua edebiyat tarihine yeni isimler kazandırmakta mıdır?
  - b. Mecmua, şair veya yazara ait biyografik bilgiler içermekte midir? İçeriyorsa bu bilgilerin mahiyeti nedir? Kaynağı nedir? Şahıs hakkındaki bilgilerimize ilaveler var mıdır? Yeni bilgiler varsa bu bilgilerin güvenilirlik derecesi nedir?
  - c. Mecmua şair veya yazarlara ait yeni sayılabilecek manzume veya eser barındırmakta mıdır?
- k. Mecmuanın imlasını konu alan sorular:
- a. Mecmuanın imlası standart imlayı yansıtmakta mıdır?
  - b. Yansıtmıyorsa, bu durumun muhtemel sebepleri neler olabilir?
  - c. Bu durumun mecmuanın derleyeninin bilgi düzeyi ile ilgisi var mıdır?
  - d. Mecmuanın yazıldığı bölge ile ilgisi var mıdır?
  - e. Mecmuanın yazıldığı dönemle ilgisi var mıdır?
- l. Arşiv malzemeleri içeren mecmuaları merkeze alan sorular.
- a. Gündelik hayatı yansıtan belgeler var mıdır?
  - b. Doğum, ölüm, yapılar, olaylar vs.ye ait tarihler var mıdır? Buradaki tarihler ile mecmuanın ilgisi ne olabilir?
  - c. Tarihlerin derleyeninin bölgesi, işi vs.siyle ilgisi olabilir mi?

Bu ve buna benzer soruların cevabı her bir mecmuada verilemeyebilir; özelliğine göre bu sorular ve cevaplar değişiklik gösterebilir. Kimi zaman sorular ve cevapları iç içe geçmiş olabilir.

Biz burada, yukarıda işaret ettiğimiz maddelerin hepsini örneklerle göstermek yerine, ele aldığımız bazı soruların örneklerini ve muhtemel cevaplarını vererek, büyük bir kısmının uygulamasını okuyucuya bırakmayı uygun gördük.

Mecmualara Yöneltilen Sorularının Muhtemel Cevapları

Her mecmua bir tarihsel dönemi içine alır. Bir zaman diliminde düzenleyicinin tercihlerini yansıtır. Öyleyse mecmuanın içeriği ile düzenleyici arasındaki ilişkiyi sorgulamak iyi bir başlangıçtır.

Her şeyden önce mürettip hangi ihtiyaca binaen mecmuasını hazırlamıştır? Mecmuayı tertip etmekteki amacı nedir; mecmua hazırlanırken tek bir amaç mı yoksa birden fazla amaç mı gözetilmiştir? Derleyeninin amacı kendi estetik zevkini tatmin midir? Mecmuasını sipariş üzerine mi hazırlamıştır? Birilerini eğitme amacı var mıdır? Bir bölgede veya bir grupta okunan şairleri/yazarları mı tanıtmak istemiştir? Mecmua içerisinde kendi telifi var mıdır? Varsa kendisine ait eserlerden hareketle edebî anlayışına dair bir çıkarım yapılabilir mi? Mecmuasına aldığı eserlerin niteliği ile mürettibin nasıl bir ilgisi vardır? Yaptığı seçki ile kendi telifinden olan eserler arasında bir zevk birlikteliği ve

Turkish Studies

nitelik paralelliği olabilir mi? Varsa bunun düzeyine dair ne tür çıkarımlar yapılabilir? Gibi sorular bu bağlamda sorulup cevaplanması beklenen sorular arasındadır.

Mesela Hısalî, Metâlîü'n-Nezâir'ine yalnızca matla'ları almış, کافیye, redif ve veznine göre matlaları alfabetik sıraya koymuştur. Beyitleri bir araya getirirken kronolojik bir sıra takip etmediği gibi zemin şiiri de belirtmemiştir (Kaya 2003: XI, XVII). Burada her şeyden önce *Hısalî niçin nazire matlalar mecmuası oluşturmaya karar vermiştir?* sorusuna cevap aramamız gerekir. *Nazire matlalar mecmuası* hazırlayan Hısalî, zemin şiiri niçin belirtmemiş olabilir? Acaba işin zorluğunu mu dikkate almıştır, yoksa Hısalî'nin asıl amacı benzer söyleyişleri bir araya getirmek midir? Böyle bir kompozisyonla hangi ihtiyaca cevap vermiştir? Mecmuanın adı "Metâlî'ü'n-Nezâir" olduğuna göre zemin şiirin kime ait olduğu daha bir önem kazanmaz mı? Yoksa derleyen nazire kavramına farklı bir anlam mı yüklemektedir?

Bu soruların muhtemel cevapları olabilir. Hısalî'nin mecmuasından önce nazire mecmualarının yazıldığını biliyoruz. Elbette Hısalî de bundan haberdardı. Ömer Bin Mezid, Eğirdirli Hacı Kemal, Edirneli Nazmî nazire derleme geleneğini oluşturmuşlar, kendilerince zemin şiiri belirleyip yazılan nazireleri onun arkasından sıralamışlardır. Bu geleneğin en kapsamlı örneğini 357 şair ve 5527 şiirle (Köksal 2001: ii) Edirneli Nazmî ortaya koymuştur. Hısalî, Edirneli Nazmî'nin hacimli nazire mecmuası yanında benzer bir mecmua ortaya koysa aynı yolu bir daha geçmiş olacak ve belki de muhatapları nezdinde dikkate alınmayacaktı. Öyleyse Hısalî farklı bir şeyi denemeliydi. Nazire matlalar mecmuası! Nazire matlalar mecmuası hazırlamak, Edirneli Nazmî'den daha fazla nazire şiiri görmek anlamına gelir ve nazire mecmuası hazırlamaktan çok daha ayrıntılı ve zor bir işe talip olmak demektir. Metâlî'ü'n-Nezâir'in hacmi dikkate alındığında bu kadar beyti bir araya getirmek, hangi beytin zemin şiir, hangilerinin ona nazire olduğunu göstermek bugünün imkânlarıyla bile çok zordur. Muhtemeldir ki Hısalî böyle bir işe başlamakla birlikte zemin şiir meselesinde riske girmemiştir denilebilir.

Hısalî, mecmuasının birinci cildinde 12 bin, ikinci cildinde de 15 bin olmak üzere yaklaşık bin şaire ait 27 bin matla almıştır (Kaya 2003: XI). Burada sağlıklı bir değerlendirme için 27 bin matlanın şairlere göre dökümü yapılabilir. Matlası alınan şairlerin ne kadarının edebiyat tarihi kaynaklarında kendisine yer bulduğu, hangi şairler için birinci elden kaynak olduğu, matlaları bulunan şairlerin, varsa tenkitli metinleri kurulmuş divanlarıyla karşılaştırması, mecmuada bulunan matlaların divana yansıma oranı tespit edilebilir. Nüsha farkları varsa, sıhhati değerlendirilerek, derleyen ve mecmua hakkında oluşan kanaat okuyucu ile paylaşılabilir.

Hısalî'nin mecmuası üzerine çalışan araştırmacıların Hısalî'nin eserini hazırlarken daha önce yazılmış olan nazire mecmualarından yararlanıp yararlanmadığını; yararlandıysa bunun ölçüsünü, ilavelerini ortaya koyması gerekir. Elbette böyle bir çalışmada ortaklığın fazla olması beklenir. Nitekim Edirneli Nazmî nazire mecmuasını yazarken Ömer Bin Mezid'in Mecmuatü'n-Nezair'ini görmüş ve oradaki şiirlerden bazılarını eserine almıştır. Her iki mecmuada 31 müşterek şiir bulunmaktadır (Köksal 2001: 76-77). Acaba Hısalî kendisinden önce yazılan eserlerden ne ölçüde yararlanmıştı? Mesela Ahdî'nin eski şairlerin divanlarını inceleyip nazire olanların matlalarını seçerek bir Câmîü'n-Nezâir

Turkish Studies

hazırladığını, bazılarının kendisinin de nazire söylediğini ve devrinin şiir erbabı tarafından kabul gördüğünü belirttiği Sabrî'nin (Solmaz 2009: 195; Köksal 2001: 79) mecmuasından farkı nedir ve ondan ne ölçüde yararlanmıştı? Kendisinden önce hazırlanan mecmualarda yer alan ama Hısalî'nin eserine almadığı matla örnekleri var mıdır? Varsa niçin almamış olabilir? Aynı yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Kâbilî'nin “Sultân-ı Hûbân'a Münâsib Eş'âr” isimli mecmuası tematik bir mecmua olup büyük ölçüde sevgilinin güzellik unsurlarını ele alır. Bunun yanında âşık ve rakibin hallerini konu edinen beyitleri de ayrı başlıklar hâlinde toplar (Gürbüz 2011: 44). Bu iki mecmua matla beyitlerini toplaması açısından benzerlik gösterir. Hatta Kâbilî'nin eserindeki kadar düzenli olmasa da Hısalî'nin mecmuasında da sevgilinin güzellik unsurları konu edinilmiştir (Gürbüz 2011: 64). Bu mecmualar üzerinde çalışan araştırmacılardan, matlalar düzeyinde bile olsa, ortak ve farklı örnekleri tespit edip birbirinden ne ölçüde etkilendiklerini ortaya koymaları beklenir.

Hısalî, matlalar mecmuasına kendi telif ettiği beyitleri de koymuştur. Hemen her bahirde çok sayıda matlası bulunmaktadır (Kaya 2003: XI). Burada derleyenin matlalarının diğer matlalara oranının ortaya konmasına ihtiyaç vardır. Bu matlaların özgünlüğü hakkında sonuçlara varılabilir, buradan hareketle Hısalî'nin edebî kişiliğine dair değerlendirmelerde bulunulabilir.

Hısalî, mecmuasında kimi grupların başına “gey yaraşur”, “el-gıyâs” gibi ibareler koymuştur. Seçilen beyitlerin içerisinde de bu ibarelerin geçmesine dikkat etmiştir. Başlık koymadığı kimi yerlerde bu iş için boşluk bırakmıştır (Kaya 2003: XXXVIII). Araştırmacı burada ifade edilen başlıkların oranını ve başlık altlarıyla paralellik düzeyini okuyucu ile paylaşabilir ve buna yorum getirebilir. Hısalî, mecmuasında kimi zaman “nazire olmayan; tevârüd, tesadüf, tevafuk sonucu birbirine benzeyen, birbirini hatırlatan beyitleri yan yana sıralamıştır.” (Kaya 2003: XLI). Acaba yapılan bu tespit neyi ifade eder? Hısalî nazireden ne anlamaktadır? Bu durum arızî midir yoksa mecmua içerisinde bunun bir anlamı var mıdır?

Hısalî, mecmuasında bazı beyitlerin hangi şaire ait olduğunu belirtmemiş veya yanına “Bî-mahlas” şeklinde not düşmüştür (Kaya 2003: XLII). Bu tür örneklerin mecmuadaki diğer örneklere oranı nedir? Bu beyitlerin önceki mecmualarda, özellikle matlalar mecmuası olan Kâbilî'nin eserinde yer alıp almadığı, künyelerinin olup olmadığı hususu açığa kavuşturulmayı beklemektedir. Burada tespit edilecek ortaklıklar iki eser arasındaki muhtemel ilişkiyi belirlemeye yardımcı olacaktır. Hısalî, Kâbilî'nin mecmuasında olduğu gibi şairlerin bir kısmının mahlasları yanında (Gürbüz 2011: 31-35). “memleketi, mesleği, kimin akrabası olduğu, fizikî özellikleri gibi ek bilgiler” de vermiştir (Kaya 2003: XLII).

Diğer nazire mecmualarında olduğu gibi Hısalî, mecmuasına Câmî, Örfî, Hâfız, Sa'dî gibi Fars şairler ile Anadolu sahası dışında Doğu Türkçesiyle eser vermiş Ali Şîr Nevâyî, Sultan Baykara, Basîrî-i Şarkî, Şevkî-i Şarkî gibi şairlerden de beyitler almıştır (Kaya 2003: XLIII). Bu durum bütün bir Türk coğrafyasının şairlerini, hatta üstat kabul edilen Fars şairleri de benimseme anlamına gelse gerektir. Aynı zamanda bu durum, adı geçen şairlerin bütün Türk ve Fars coğrafyasında müştereken okunduğunun bir göstergesidir. Bunlarla ilgili örneklerin oranları da mukayeseli olarak değerlendirilmelidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Hısâlî, mecmuasında divan şiirinin hemen her konusuyla ilgili örneklere yer vermiştir (Kaya 2003: XLIII). “Matlalar içerisinde mülemmâ, müsterek, münakis ve musammat beyit örnekleri de mevcuttur.” (Kaya 2003: XLII). Her iki hususun mevcut divanlar içerisindeki oranı ile yapılacak bir mukayese, mecmuanın geneli yansıtıp yansıtmadığı veya derleyeninin farklı bir amacının olup olmadığı hususunda bize fikir verebilir.

Elimizdeki bilgilere göre sevgilinin güzellik unsurlarını işleyerek ilk tematik mecmua özelliğini kazanan Kâbilî'nin Sultân-ı Hübâna Münâsib Eşâr'ı, aynı zamanda divan edebiyatının ilk matlalar mecmuasıdır (Gürbüz 2011: iii). Öyle ise Kâbilî'yi tematik ve matlalar mecmuası derlemeye iten sebepler neler olabilir? Kâbilî, okuyucunun hangi ihtiyacına cevap vermeyi hedeflemiştir? Acaba sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili beyitleri bir araya getirerek şiire gönül vermiş, bu uğurda mesafe almak isteyen genç şairlere el kitabı gibi mi düşünmüştür? Nitekim Lâzikîzâde Feyzulah Efendi'nin tertip ettiği “Türkî Letâifü'l-Hayâl” isimli mecmua ile Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 2883 numaralı mecmua (Koncu-Çakır 2012: 128) gibi birçok mecmua bu amaca yönelik olarak hazırlanmıştır. Kâbilî tematik mecmuasını şiire heves eden genç şair adaylarına yönelik hazırlamışsa o zaman niçin örnekleri başka beyitlerden değil de illa matlalardan seçmiştir? Söylendiği gibi Kâbilî'nin amacı sadece “sıra dışı bir örnek” olmak, kendisine takipçi aramakla (Gürbüz 2011: 200) izah edilebilir mi?

Kâbilî, eserini hazırlarken hangi kaynaklardan yararlanmışır? Muhtemel kaynaklarının divanlar, mesneviler, mecmualar, özelde de nazire mecmuaları ve tezkireler olduğu tahmin edilebilir. Kâbilî'nin eseri üzerinde yapılan çalışmada bu amaca yönelik olarak kendisinden önce yazılmış mecmualar, divanlar, mesneviler ve tezkirelerle karşılaştırma yapma lüzumu vardır. Buradan çıkacak sonuçlar önemli ölçüde şairin kaynaklarını belirleyecektir.

Tezkireci Fatîn, Hâtimetü'l-Eş'âr'ını hazırlarken, mecmua tertip eden Şem'î'den hal tercümesini istemiş, Şemî, Fatîn'e gönderdiği hâl tercümesini olduğu gibi kendi mecmuasına da koymuştur (Koncu-Çakır 2012: 126-28). Beyânî, Figânî-i Sâni maddesinde onun şiirlerinin ne kadar şöhret bulduğunu anlatırken; “*Gazelleriyle ve kasideleriyle erbâb-ı irfânun mecmû'aları mel'ân olmagla irâdına ihtiyâc olmayup istignâ olındı.*” der. (Sungurhan Eydurhan 2008: 151) Beyânî, Necâtî'nin şiirleri hakkında; “*Zurefâ elinde bir sefîne yokdur illâ anun cevâhir-i kelimâtı ile meşhûndur ve bülegâ elinde bir mecmû'a bulunmaz illâ anun nefâ'is-i ebyâtıyla mahzûndur.*” (Sungurhan Eydurhan 2008: 217) bilgisini paylaşır. Kınalızade Hasan Çelebi Emrî maddesinde “*Çünkü mu'ammeyât-ı pür-hayâlâtı mihr ü mahabbet gibi meşhûr-ı cumhûr olmuş ve bûy-ı dil-cûy-ı nezâket ü letâfeti kubbe-i meşâmm-ı halk-ı cihâna tolmuşdur ve her biri âftâb-ı âlem-tâb gibi şeyh ü şâbb yanında ve ekser-i mecmû'alarda mestûrdur.*” (Sungurhan Eydurhan 2009: 146); Bakî maddesinde de “*Ba'dehû hakikat-i kâr huzûr-ı pâdşâh-ı sipihr-ıktidârda rûşen u âşikâr ve dîrûg-ı bî-fürûg idüğü zâhir ü bedîdâr olup gazel-i mezbûr kadîm mecmû'alarda mestûr bulunmagın ...*” (Sungurhan Eydurhan 2009: 172) diyerek tezkiresini yazarken mecmualardan istifade ettiğinin işaretini vermiştir. Ahdî Üsküplü Sıhrî'nin şiirlerini değerlendirirken, “*Egerçi sâir şuarâ gibi zurafâ mâbeyninde bî-hüccet meşhûr ve mecmûa-*

Turkish Studies

i şuarâda fezâyille şî'ri mestûr olmamış...” (Solmaz 2009: 177) der. Şair Necâtî de bir beytinde;

Necâtî şî'rini mecmûa etme kâğıda bur

Sefîh olur güher ulaşıdın sefine ile (Necâtî G 547/7)

Beytiyle, “Necâtî'nin şiirlerini mecmuaya yazmayın, her bir şiirini ayrı kâğıtlara yazıp rulo hâlinde taşıyın; çünkü gemiyle inci taşıyan zarar eder” derken, mecmuaya sefine denildiğine de işaret ederek mecmuanın kaynaklarından birisini haber verir. Bu durum, gerek mecmua derleyeninin divan ve divan sahibi ile gerekse derleyen ile tezkirecinin birbirleriyle iletişimini göstermesi açısından önemlidir.

Mecmuaya alınan şiirlerin başka mecmua derleyicilerinin eserlerine aldıkları şair ve şiirlerle benzeyen ve ayrılan tarafları olabilir. Nâbî'nin şiirleri için taranan 267 mecmuadan 54'ünde Nâbî'ye ait müstakil şiir veya beyit tespit edilmiştir (Aydemir-Sağlam 2012: 226). Bu durum, Nâbî'nin yaşadığı ve şöhret bulduğu devir ve kendisinden sonraki dönem dikkate alındığında, yaklaşık her dört mecmuadan birisinde Nâbî'nin şiiri var anlamına gelir (Aydemir-Sağlam 2012: 227). Taranan mecmualarda Nâbî'ye ait 230 gazel tespiti yapılmıştır. Bu gazellerin 155'i birer kaynakta, 51'i ikişer kaynakta, 12'si üçer kaynakta, altısı dört kaynakta, ikisi beş, biri altı, ikisi yedi, biri de on kaynakta geçmiştir (Aydemir-Sağlam 2012: 227). Burada cevap bekleyen sorular vardır: Nâbî'nin bir divançe tertip edecek kadar farklı şiirinin mecmualarda yer alması ne anlama gelir? Şiirlerin 75'i birden fazla kaynakta kendisine yer bulmuştur. Bunların içerisinde 12 şiirin dört, beş, altı, yedi ve on kaynakta bulunmasının (Aydemir-Sağlam 2012: 227-33) bir izahı olmalıdır. Nâbî'nin mecmualara yansıyan şiirlerine tezkirelerdeki şiir tercihleriyle bakıldığında önemli farkların olduğu görülür. Her şeyden önce bir beğeni farkı göze çarpar. Mecmualarda çok sık tekrar eden gazeller tezkirelerce örneklige değer bulunmamıştır. Belli ki burada bir tercih farkı doğmuştur. Öyleyse bu durumun muhtemel nedenleri üzerinde düşünmek gerekir (Aydemir-Sağlam 2012: 241-42).

Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eşâr'daki 796 şiirin şairi belirtilmemiştir. Bunlar muhtemelen mürettibin şairlerini bilemediği/tespit edemediği beyitlerdir (Gürbüz 2011: 28). Şairi belirtilmemiş olan bu beyitler derleyeninin şairini unuttuğu, hafızasında yer eden beyitler midir? Yoksa başka kişiler ve eserlerden de yardım aldığı bir göstergesi midir?

Eğirdirli Hacı Kemal, hazırladığı nazireler mecmuasına kendi şiirinden de çok sayıda örnek koymuştur. Aynı şekilde Edirneli Nazmî, mecmuasını oluştururken her zemin şiire bir veya birkaç naziresini eklemiştir. Acaba bu nazirelerin zemin şiire göre başarısı nedir?

Mecmuada yer alan şair ve şiirler belli bir coğrafyanın yetiştirdiği şair ve şiirlerden alınmış olabilir. Bunun ortak zevkle örtüşen ve örtüşmeyen tarafları da bulunabilir. Örneğin Bosna Sarayevo-Kaçuni'de bulunan dergâhın kitapları arasında geçen bir mecmuada (Hacımeçliç Koleksiyonu T. 40: 61-194) Abdurrahman Sırrî (Türkçe ve Boşnakça), Baltaoğlu, Gâibî, İlhamî Baba, Şeyh Yusuf, Gedâî, Şeyh Fâzıl, Hilmî, Kâimî, Seyid Nizâm, Eşrefoğlu, Fahrî, Şeyh Nesîmî, Eroğlu, Kuddûsî, Şem'î, Yunus, Seyyid Haddâd (Arapça), İbn-i Fâriz (Arapça), Rûşenî, Sezâ'î, Meylî Baba, Nurî, Hamdî, Niyâzî,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Derviş Himmet, Zâtî ve Remîmî isimli şairlerin şiirleri vardır. Bu isimlerin çoğu Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde tanınan ortak şairlerdir. Ancak Abdurrahman Sırrî, Meylî Baba, İlhamî Baba gibi şairlerse bu bölgede tanınmış isimlerdir. Bosna mecmuaları üzerine değerlendirme yapan Paic “*Bu güne kadar Bosna mecmûaları üzerine yapılan araştırmalar, bilinen şairlere ait bazı dağılmış şiirleri açığa çıkarmanın yanı sıra Doğu dillerinde şiir yazan şimdiye kadar bilinmeyen birtakım Boşnak şairleri de gün ışığına çıkarmıştır.*” (Paic Vukic 2012: 60) tespitinde bulunurken aynı noktaya işaret eder.

Bölgeye göre değişebilen bir başka özellik de imladaki farklılıklardır. Örneğin kütüphanelerde çokça rastladığımız Ali Birgivi'nin ismi nüshalarda Birgilî, Bilgilî şekillerinde de karşımıza çıkar. “Kurşunlu Han” Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde bu şekilde okunurken Makedonya-Üsküp'te “Kurşunlu An” şeklinde yazılmıştır. Aynı durum Batıdan alınan tarih anlamındaki “history” kelimesi için de geçerlidir. Kelime Saraybosna'da “history” şeklinde yazılırken Üsküp'te “istory” halinde yazılmaktadır. Bu, bölgelerdeki telaffuzla ilgili olsa gerektir. Böyle bir metin dil araştırmacıları için önemli bir çalışma alanı olduğunu gösterirken aynı zamanda mecmua derlemesinin nasıl yapıldığına, nelerin kaynaklık ettiğine dair ipuçları da vermektedir. Kerima Filan'ın üzerinde çalıştığı Molla Mustafa Başeski mecmuasında anlatılan yerel olaylar, hikâyeler ve anekdotların tamamının konuşma Türkçesi ile yazılmış olması bu kanıyı güçlendirmektedir (Buzov 2012: 39).

Mecmualar, muhtevaları açısından da sorgulanmaya muhtaçtır. 06 Mil Yz. A. 1420 numaralı mecmua biyografik bilgiler de içeren bir mecmuadır. Mecmuanın 110b-112a varakları arasında Azmizâde Hâletî'nin hâl tercümesi, Nevîzâde Atâyî'nin Hadâiku'l-Hakâik Fi-Tekmiletî's-Şakâik isimli eserinden geniş bir özet halinde aktarılmıştır (Aydemir 2010: 89-90). Aynı mecmuanın 62a-b varaklarında Safayî ile Likâyî arasında geçen bir şakalaşma kaynak gösterilmeden alıntılanmıştır (Aydemir 2010: 90).

Mecmualarda, tezkirelerde adına rastlayamadığımız kimi şairlerin şiirleri de yer alabilmektedir. Örneğin Seyyid Acîb ve Seyyid Müşîr mahlaslı iki şairin, 06 Mil. Yz. A. 1998 numarada kayıtlı bir mecmuada şiirleri bulunmaktadır. Başlıklardan ve şiirlerden anlaşıldığına göre Müşîr, Acîb mahlaslı şairin bir şiirini tanzir etmiştir (Yz. A 1998: 18b; Aydemir 2007: 124; Aydemir 2010: 92). Bu şairlerin ismi tezkirelere girmediği halde bir mecmuada kendisine yer bulmuştur.

Kimi mecmualar bazen baştan sona bazen de mecmuanın bir bölümünde buldukları bölgede gerçekleşen önemli olaylara, yapılara, derleyenin kendi kişisel ve ailevi yönlerine ait bilgiler içerebilir. Bu bilgilerin mecmua ve derleyeni ile ilgileri sorgulanmaya muhtaçtır. 18. yüzyılda Mostar'da yazılmış, sahibi bilinmeyen bir mecmuada yer alan tarihler ve aile kayıtları ile pehlivanların Mostar ziyaretlerini konu edinen Hulkî isimli şairin manzumeleri devir, kültürel hayat, tarih ve etnografya açısından önemli bilgiler içermektedir (Buzov 2012: 40-41).

Bazı mecmualar, farklı konuları bir araya getirirken bazıları da içerik açısından bir kümelenme oluşturacak nitelikte bilgi içerirler. Mesela İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 9651 numaradaki mecmuanın bir bölümünde “*Müsteviyetü'l-a'dâd olan kelimâtdur ki*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013*

zıkr olunur” başlığı altında verilen ebced değerleri eşit olan kelime listesi, tarih düşürmeyi amaçlayan kişilere yardımcı olmayı amaçlayan bilgiler verilmektedir (Koncu-Çakır 2012: 120-21). Türk Dil Kurumu Yz. A.210 numaralı mecmua, içerisinde dini konulu birkaç risale bulunmakla birlikte, çoğu sözlüklerden oluşan bir lûgat mecmuası özelliği göstermektedir. Mevlana Müzesi kitaplığı 4026, Milli Kütüphane 2727, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 977 numaralı mecmualar manzum lûgat mecmualarından oluşmaktadır (Kılıç 2012: 85). Bu örnekler mürettibin mecmuayı hazırlamaktaki amacını gösterir.

Müstakil eserlerde olduğu gibi mecmuaların da birden fazla nüshası olabilmektedir. Hisalî'nin Metâliü'n-Nezâir'inin bilinen iki nüshası vardır (Kaya 2003: XI). Aynı şekilde derleyeni bilinmeyen Mecmua-i Letâifin de iki nüshası bulunmaktadır (Gürbüz Atik, 2011: i). Muhtemeldir ki bu eserlerin başka nüshaları da olacaktır. Burada benzerlerinin birçoğu tek nüsha hâlinde iken bu eserlerin birden fazla nüshaya sahip olmasının nedenleri üzerinde durmak gerekir. Bunun ilk akla gelen nedeni beğeni ve tercihle ilgili olmasıdır. Çok nüshalı metinlerin içinde barındırdığı şair ve şiiirlerden hareketle devrin öne çıkan konuları ile genel kabul gören estetik anlayış hakkında bir sonuca ulaşılabilir. Mecmualarda yer alan şair ve şiiirlerin birbiriyle mukayesesi yapılarak mecmuanın özgünlüğüne dair sonuçlara varılabilir. Ayrıca mecmuaya alınan şair ve şiiire dair sorgulamalarla derleyicinin edebi zevkine dair bir kanaat de oluşturulabilir.

SONUÇ

Mecmualar, yazıldıkları dönemin aynası durumundadır. Bu eserler üzerine yapılacak çalışmalar meseleye farklı açılardan bakmayı gerekli kılmaktadır. Mecmualar edebiyat araştırmacısına, dönemin beğenilen edebî metinlerini; konularını, okuyucunun talebini, mürettibin şiiir zevkini, tertip amacını, estetik anlayışını, öne çıkan isimleri ve eserlerini, okunurluk oranlarını ve buna benzer birçok bilgi ile bunları yorumlama fırsatı verir.

Yazımıza, belli kategoriler içerisinde, mecmua çalışmalarında kılavuzluk edebileceğini düşündüğümüz kimi sorularla başlanmıştır. Söz konusu sorular mecmualar üzerinden açıklanmış, sorularla teklifler iç içe yer almıştır. Zaman zaman öne sürülen soruların gerekliliği ile ilgili olarak mecmua, divan ve tezkirelerden destekler mahiyette alıntılara yer verilmiştir.

Mecmuaların gerek içerikleri ve gerekse derleme amaçlarının farklılığı bu eserlere değişik açılardan soru sormayı zorunlu hâle getirir. Burada araştırmacıya düşen, mecmuaya doğru yerde doğru sorular sorması, meseleyi farklı açılardan tartışması ve muhtemel cevaplarını okuyucuyla paylaşmasıdır.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Yaşar (2010). “Biyografi Kaynağı Olarak Mecmualar”, **Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum 'Klasik Türk Edebiyatında Biyografi' Bildiriler**, Nevşehir.
- AYDEMİR, Yaşar (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", **Turkis Studies**, Volume 2/3.
- AYDEMİR, Yaşar-SAĞLAM, Nesrin (2012). “Mecmualar Aynasında Nâbî”, **Şair Nabi**, Editör: Ali Fuat Bilkan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- BUZOV, Snjezana (2012). “Osmanlı’da Karışık İçerikli Mecmualar: Bir Başka Arşiv”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, Turkuaz Yay., İstanbul.
- CANPOLAT, Mustafa (1982). **Ömer b. Mezid: Mecmuatü'n-nezâ'ir**, Ankara.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2011). **Kâbil'nin Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr Adlı Şiir Mecmûası**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- GÜRBÜZ-ATİK, İncinur (2011). **Mecmûa-i Letâif**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- KALYON, Abuzer (2011). **Peşteli Hisali Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. Cilt), İnceleme-Metin** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- KAYA, Bilge (2003). **Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâli'ü'n-nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- KILIÇ, Atabey (2012). “Mecmûa Tasnifine Dâir”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, Turkuaz Yay., İstanbul.
- KONCU, Hanife- ÇAKIR, Müjgan (2012). “Şairleri Yetiştiren Bir Kaynak Olarak Mecmûa” **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, Turkuaz Yay., İstanbul.
- KÖKSAL, Fatih (2001). **Edirneli Nazmi Mecma`ü'n-Neza`ir (inceleme-tenkitli metin) (3 cilt)** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- LEVEND, Agah Sırrı (1984). **Türk Edebiyatı Tarihi Giriş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, XXIV+666 s.
- Mecmua**, Hacımevliç Koleksiyonu T. 40.
- Mecmua**, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz. A 1998
- Mecmua**, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz. A. 1420
- Mecmua**, Türk Dil Kurumu, Yz. A.210
- SOLMAZ, Süleyman (2009). **Gülşen-i Şuarâ (Bağdatlı Ahdî)**, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219145/h/agm.pdf>. 21.03.2013

-
- SUNGURHAN-EYDURAN Aysun (2008). **Beyânî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ**,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215418/h/metin.pdf> 21.03.2013
- SUNGURHAN-EYDURAN Aysun (2009). **Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ**,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219122/h/tsmetina.pdf> 21.03.2013
- TARLAN, Ali Nihat (1997). **Necâtî Beg Divanı**, MEB Yay., İstanbul.